

Izvorni znanstveni rad
UDK 32.019.5. (73) 340.12 (73)(091)

Thomas Jefferson: neke karakteristike američkog načina političkog mišljenja

ZVONKO POSAVEC*

Sažetak

Autor najprije upozorava na nepoznavanje američkog političkog mišljenja koje se zadržalo u kontinentalnoj Europi sve do naših dana. Potom obrađuje Jeffersonovu recepciju prirodnog prava koju je preuzeo od Lockea i prilagodio američkim uvjetima. Karakteristiku američkog načina mišljenja autor izlaže komparirajući *common law* i *rull of law* s pojmom *Rechtstaat*. Autorova teza je da prirodno pravo i *common law* snažno određuju temeljno shvaćanje republikanizma koji duboko određuje američki način političkog mišljenja.

Nakon društvene i političke diskriminacije u Njemačkoj i prisilnog egzila u SAD, Hannah Arendt, u pismu Karlu Jaspersu od 29.1.1946. godine, ovako opisuje svoje prve dojmove iz Amerike: "Ovdje doista postoji tako nešto kao sloboda i snažan osjećaj kod mnogih ljudi da bez slobode nije moguće živjeti. Republika nije prazna zabluda, a činjenica da ovdje ne postoji nikakva nacionalna država i nikakva prava nacionalna tradicija ... stvara slobodarsku, ili barem ne fanatičnu atmosferu. K tome treba dodati da se ljudi ovdje u velikoj mjeri osjećaju suodgovorni za javni život, što meni nije poznato ni u jednoj europskoj zemlji. Ovdje postoji veliki političko-praktički razum kao i strasti da se stvari dovedu u red (*to straighten things out*) i da se nepotrebno ne trpi siromaštvo da se usred ubojite konkurencije sačuva smisao za fair chance ... Temeljno proturječje te zemlje jest politička sloboda u društvenom ropstvu" (An Jaspers, 29.1.1946.).¹

¹ Hannah Arendt, Karl Jaspers: *Briefwechsel 1926-1969.*, Serie Piper, München-Zürich, 1985.

* Zvonko Posavec, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Političke teorije i političke institucije, Teorijsko-politički odsjek.

Kasnije, kada se bolje upoznala s američkom nezavisnošću, Hannah Arendt oduševljeno piše o američkoj revoluciji i tvorcima ustava i republike kao što su bili Madison, Hamilton, Jefferson i John Adams (Usp. Jaspers, 16.11.1958.).²

Zanimljivo je da utemeljenje američke republike nije privuklo veću pozornost u Njemačkoj. Tako Carl Schmitt s pozicije njemačkog mišljenja državnog prava piše: "Američkim ustavima 18. stoljeća nedostaje prava teorija ustava. Najznačajniji povijesni izvori za teorijsko utemeljenje ovoga ustava, *Federalist*, obavještavaju samo o praktičnim pitanjima organizacije".³ Poznato je da je kritika amerikanizma počela vrlo rano u njemačkom kulturnom krugu i da je dosegla takav intenzitet koji se nije mogao naći u ostalim europskim kulturama. Hanni Arendt, kao Heideggerovoj učenici, bilo je dobro poznato ovo raspoloženje prema Americi. Ona smatra da je uzrok takvog stava u površnom poznavanju *Federalističkih spisa* kao i u tadašnjem boljem poznavanju "antičke i moderne svjetske mudrosti" toraca američkog ustava u odnosu na njihove kolege iz starog svijeta.⁴ Kad je Hannah Arendt bila pozvana da u povodu proslave 200. obljetnice nezavisnosti SAD, održi uvodno predavanje na Münchenskom *Geschwister-Scholl-Institut* odbila je ponudu s obrazloženjem da u Njemačkoj ne poznaju republikansku povijest i njezine principe. U pismu Nicolausu Lobkowitzu, tadašnjem rektoru Münchenskog sveučilišta 6.8.1975. ona piše: "Koliko ja znam, *Federalist* do danas nije preveden, a kamoli čitan u Njemačkoj. Trebalo bi, dakle, početi sa stvarima koje su za nas samorazumljive pretpostavke, a za to ja nisam prikladna i nemam ni volje".⁵

Američko političko mišljenje sadrži određene posebnosti političke svijesti koje treba pažljivo identificirati. Ja ću analizirati samo neke karakteristike koje su kod Jeffersona imale odlučnu ulogu, a ujedno su dale pečat američkom političkom mišljenju.

No, prije toga dopustite mi samo nekoliko napomena. Poznato je da je Jefferson ostavio za sobom mnoštvo ideja, međutim, one nisu sažete u cjelovit sustav političke teorije. Postoji samo jedna knjiga koju je objavio; to je *Notes on the State of Virginia*,⁶ u kojoj razmatra cijeli niz nepolitičkih pitanja. Pored toga, relativno rano napisao je i fragmentarnu *Autobiografiju*. Zato se Jeffersonovo političko mišljenje mora rekonstruirati iz *state papers* kao i iz njegovih dugih pisama.

Političko mišljenje Thomasa Jeffersona prisutno je u političkim tendencijama u SAD-u na različite načine.

² Ibid., *Briefwechsel*...

³ *Verfassungslehre*, Berlin, 1957., str. 78.

⁴ *Über die Revolution*, München, 1974., str. 282.

⁵ Wolfgang Heuer, *Citizen*, Akademie Verlag, Berlin, 1992., str. 284. Usp. također: Karl-Heinz Bräuer, *Hannah Arendt*, Junius, Hannover, 1992.; Elisabeth Yung-Bruchl, *Hannah Arendt*, Fischer Verlag, Frankfurt/M., 1986.

⁶ *Notes on the State of Virginia*, izd. T. P. Abemothy, New York, 1964.

Američka ljevica, na primjer, naglašava Jeffersonovo neprijateljstvo prema Hamiltonu, koji je podržavao interese trgovine, finansijskih krugova i industrije. Iz toga izvodi zaključak da bi Jefferson (kad bi danas živio) navodnim angažiranjem za siromašne i za one koji ne potječu iz imućnih porodica pripadao u reformistički tabor, koji ide od populizma *New Deal* sve do *New Frontier* i *Great Society*.

Desnica pak naglašava njegovo jasno tumačenje i isticanje ustavnih odredaba, njegov lokalpatriotizam, njegovu bojazan od prenatlažene uloge centralnih vlasti i njegovo vjerovanje u prirodna prava pojedinaca, što bi ga sve vodilo na stranu konzervativizma.

Umjesto mogućih recepcija Jeffersonova mišljenja s aspekta današnjih političkih opcija, naglasit ću neke njegove teme koje duboko obilježavaju cjelokupno američko političko mišljenje.

Prva tema koja se pojavljuje i ostaje trajno prisutna kod Jeffersona, jest *prirodno pravo*. Riječ je, zapravo, o individualističkoj ideji *prirodnih prava* koju je on u bitnome preuzeo od Lockeja. Neki interpreti smatraju da je Jeffersona manje zanimala demokracija, a više slobodarska-liberalna prava. On definira slobodu kao "oslobodenje od svakog socijalnog autoriteta, a osobito oslobodenje od autoriteta vlasti". Ta je ideja u skladu s Lockeovim zahtjevom za ograničenjem vlasti da bi princip individualnog samoodržanja mogao funkcionirati. Najbolji način da pojedinac zaštiti svoje pravo jest ustav kojim se ograničava zadiranje vlasti u prostor njegove slobode.

Prirodno pravo - kao subjektivno, umno pravo probija se u Europi u 17. i 18. stoljeću i ono je promijenilo razumijevanje prava uopće, a utjecalo je i na promjenu institucija o kojima ovisi ostvarivanje prava. Međutim, prirodno pravo, u svojim raznim oblicima i formulacijama, na različite je načine utjecalo u različitim kulturnim sredinama.

U njemačkom kulturnom krugu ono je nastojalo osigurati protiv države slobodno razgraničenu zonu individualne slobode u koju vlast ne smije intervenirati. U Engleskoj prirodno pravo utemeljuje pravo na izvornu političku participaciju, te tako tek pribavlja državnoj sili legitimaciju vladavine. U tom smislu bez suglasnosti građana nijedna vlast nije legitimna. Očito je da se ovdje afirmacija prirodnog prava temelji više na participaciji, a manje na ograničenju vlasti. Težište je na pozitivnoj, a ne na negativnoj slobodi. Kod Lockeja se to često interpretiralo kao njegova neodlučnost između tradicionalnog i novovjekovnog prirodnog prava, što međutim ne pogađa njegovo osnovno dvoumljenje i nerazrješivu povezanost ovih dviju tendencija u pravu. Često se govorilo i o nekonzekventnosti i oportunističkomu Lockeovu mišljenju. No, problem je nešto drugačiji. Svako prirodno pravo, a to je nepobitno, više je pravo u odnosu na pozitivno pravo i ono u osnovi omogućuje da se historijski nastalo pravo prevlada. Međutim, tu funkciju prevladavanja pozitivnog prava činilo je prirodno pravo na različite načine. Upravo u Engleskoj ne nastupa prirodno pravo kao čista suprotnost historijskom pravu, kao suprotnost *common lawu*, nego se ono na mnogostruke načine s njim povezuje. Ono služi tome da se historijsko pravo preko univerzalizacije i individualizacije racionalizira i stalno iznova obnavlja. Tako se stvara koncept višeg prava na kojem djeluje umno pravo, ali istodobno pritom se napušta historijski smisao za *common law*. Ovo jedinstvo pozitivnog i prirodnog prava nije izdignuta sfera države koja djeluje

prema općim zakonima. Američke kolonije preuzele su upravo to englesko iskustvo u kojem je prirodno pravo mjerilo u tvorbi i ozbiljenju političke svijesti. Ono nije samo negativna mogućnost otpora prema autoritetu nego je ujedno pravo na participaciju. U tom smislu Jefferson je bio, istodobno, teoretičar i pristalica individualnog prirodnog prava, ali ujedno i teoretičar participacijske demokracije.

Drugo što snažno određuje američko političko mišljenje jest *common law*, koji je ono preuzelo od anglo-saksonske tradicije.

Upravo postojanje *common lawa* razlikuje englesku pravnu kulturu od kontinentalne. No, valja napomenuti da pravni poredak u obje kulture ima izuzetno značenje za političke saveze. Da se sukobi rješavaju putem prava, sastavni je dio jedne i druge europske tradicije. Vlastitost tipa prava, kakav je *common law*, nije lako definirati. Riječ je o pravu što je priznato u zajednicama i koje preko djelotvornih instanci osigurava svoje provođenje. Na taj način pravo je živo prisutno u zajednici.

U kontinentalnim pravnim krugovima, naprotiv, zbiva se proces podržavljenja prava. Tako se pravo izdiže nad konkretnim pravom zajednice i od nje apstrahira. *Common law*, naprotiv, ostaje živo prisutan u zajednici - njime se ne reguliraju samo odnosi koji se na kontinentu diferenciraju kao kazneno i privatno pravo, nego se ono odnosi i na sam "ustav" zemlje. Poznato je da Engleska nema ustava u smislu pisanog dokumenta. Međutim, pravna praksa - *common lawa* - sabire u posebnim aktima pravne institucije koje se mogu promijenjenim prilikama uskladiti s novim interpretacijama. Tako je, primjerice, Magna Charta (oko 1215./25.), ustvari feudalni akt, novim jurističkim interpretacijama dala osnovu za opće ustavne principe.

Ova razlika dviju političkih kultura može se sagledati kao razlika *rule of law* i *Rechtsstaat*. *Rule of law*, temelji se na dinamici sudskoga procesa, a pravna država (*Rechtsstaat*) na ideji jedne suverene instance. Za *rule of law* pravo se razvija u procesualnom postupku, a za pravnu državu ono se postavlja iz jedne neutralne državne instance. Za *rule of law* rezultat prava je jedan u povijesti neprekinuti i nezavisan proces, dok pravna država razumije prirodno pravo kao univerzalni i bezvremenski sklop normi. Za *rule of law* pravo nastaje iz situacijske uvjetovanosti iskustva jednog naroda. U pravnoj državi predleži prirodno pravo kao sustav prema kojem se iz premisa izvode posljedice (*ex principis derivationes*). Pobuda razvoju prava u sustavu *rule of law* leži u iskustvu o nepotpunosti postojećeg prava, dakle, na iskustvu nepravednosti. Pravna država počiva na ideji prirodnog prava koje se formulira u liku pozitivne pravednosti. Orijehtacija na nepravednost ispunjava *rule of law* konkretnošću i životom. Orijehtacija na pravednost pravne države otuđuje prirodno pravo od zbilje.

Za nas je važno da je cijeli koncept *common law* prenesen u kolonije, a s njim i najvažniji dokumenti pravne i političke povijesti 17. stoljeća Engleske. Revolucionari na novom kontinentu stalno su tvrdili da stvaraju nešto potpuno novo, međutim, to novo nije bilo ništa drugo nego ozbiljenje i ispunjenje engleske konstitucije, koja se u staroj domovini kompromitirala.

Recepcija prirodnog prava i *common lawa* djeluje snažno u Jeffersonovu shvaćanju republikanizma. Samu republiku, koja je prilično neodređen pojam, Jefferson definira na sljedeći način: pod republikom "mora se razumjeti oblik vlasti u kojem građani u velikoj obimu i potpuno izravno i osobno sudjeluju

i djeluju prema pravilima koja je postavila većina. Svaka druga vlada je manje ili više republikanska, već prema tome sadrži li ona u svojoj izgradnji više ili manje neposrednog sudjelovanja građana”.⁷ Ili, kako on u jednom pismu kaže: republika je “jedini oblik države koji nije u stalnom, otvorenom ili javnom ratu s ljudskim pravima” (Jeffersonovo pismo Williamu Hunteru, 11.3.1779.).⁸

Riječ je, dakle, ovdje o *participacijskoj demokraciji*. Tu nije na djelu subjektivno prirodno pravo koje osigurava pojedincu prostor vlastite slobode nasuprot svemoći apsolutnog vladara, to nije, dakle, negativna sloboda tipična za kontinentalnog građanina, nego je riječ o pravu na sudjelovanje u donošenju političkih odluka. Ovdje nije, također, riječ o pravnoj državi koja iz svoje uzvišenosti i potpunosti provodi općenitost zakona, nego o nepotpunom pravnom zajedništvu koje se stalnim angažmanom građana usavršava.

Ovakovo shvaćanje *demokracije* neposredno utječe na formuliranje ustava. Ustav ne treba onemogućiti stalno revolucioniranje postojećeg. Jefferson dijeli mišljenje s Paincom kad kaže da je očita “taština i arogancija kad se hoće vladati i iz groba”, a što je, osim toga, “najsmješnija i najbezočnija od svih prisilnih vladavina”.

U tom smislu Jefferson piše: “Mi nismo naš ustav usavršili: smijemo li se mi odvažiti na to da ga učinimo nepromjenljivim”. On pokazuje očiti strah pred savršenstvom. Stoga nastavlja: “Možemo li ga uopće učiniti nepromjenljivim? Ja mislim da ne možemo, jer ništa nije nepromjenljivo osim neotuđivih ljudskih prava” (iz poznatog pisma majoru Johnu Cartwrightu, 5.6.1824.). S obzirom na ovu nepotpunost i nedovršenost - Ustava - Jefferson zaključuje da se “drvo slobode mora s vremena na vrijeme natopiti krvlju patriota i tirana. To je prirodno gnojivo slobode” (pismo iz Pariza pukovniku Williamu Stephensu Smithu, 13.11.1787.).⁹

Participativna demokracija, kao što vidimo, toliko je naglašena da se ustav mora u određenim vremenskim razmacima revidirati. Svaka nova generacija ima pravo da sama bira oblik države “od koje očekuje najbolju mogućnost ostvarenja svoje sreće”. Takva demokracija predstavlja “stalno vježbanje vrline” (*to exercise /their/ virtuous disposition*), u čemu se, prema Jeffersonu, i sastoji prava politička djelatnost.¹⁰ Ovo Jeffersonovo uvjerenje o neophodnosti participacije građana u vlasti izrazio je neponovljivo u pismu pukovniku Edwardu Carringtonu, 16.1.1787.: “Kad bi se narod prestao brinuti o javnim poslovima, postali bismo svi mi, Vi i ja, i Kongres i Parlament, suci i namještenici, kakvi mi jesmo i kada idemo, svi bismo mi postali vukovi koji urliču”.¹¹

⁷ Thomas Jefferson, *The Life and Selected Writings of Thomas Jefferson*, izd. Adrienne Koch i William Peden, New York, 1944., str. 670.

⁸ *The Writings*, izd. P. L. Ford, 10 svezaka, New York, 1882.-1889.

⁹ Vidi opasku 8.

¹⁰ Vidi opasku 4, str. 305.

¹¹ Vidi opasku 8.

Ipak, Jefferson vidi da takav sustav nije moguće prakticirati u velikim političkim zajednicama. Stoga on smatra da je u novonastaloj situaciji najbolje formirati predstavničku vlast koja mora imati opunomoćenje birača.

U starosti Jefferson se sve više i više okrenuo planovima *radikalne decentralizacije* jer je bio nezadovoljan djelotvornošću Ustava koji je prije trideset godina sam prihvatio. U jednom pismu Johnu Tayloru on piše da se vlada pokazala manje republikanskom nego što se on tome nadao.

U brojnim pismima u proljeće i ljeto 1816. godine Jefferson preporučuje da se Ustav mora poboljšati podjelom zemlje na okruge. "Podijelite zemlju", kaže on, "na okruge koji su tako mali da svaki građanin, ako je izazvan, može sudjelovati u vlasti i osobno na nju utjecati. Prepustite građanima da vladaju u svojim okruzima, u svim stvarima koje se tiču samo njih".¹²

U pismu od 5.6.1824. godine pukovniku Johnu Cartwrightu izrazio je to na sljedeći način: "Kao što je Katon svaki govor završavao riječima *Carthago delenda est*, ja svaki govor završavam s opomenom *divide the counties into wards*".¹³ Smatrao je da podjela zemlje u okruge može osigurati egzistenciju republike. Na taj način stvorio bi se mehanizam teže i protuteže vlasti (*checks and balances*) koji bi svakom dijelu omogućio sudjelovanje u vlasti.

Da zaključim: nema sumnje da je Jeffersonov utjecaj bio odlučan u stvaranju *liberalne političke kulture u SAD-u*. Upravo u njegovoj koncepciji republike objedinjuju se najznačajnije tendencije američkog političkog mišljenja, a to je snažna obrana individualnih prava u postojećem pravnom zajedništvu, izraženom u tendencijama *common lawa*.

Što se tiče samoga Jeffersona, dopustite mi da ga karakteriziram jednom rečenicom kojom je Tocqueville izrazio svoje osobno stajalište: "Ja ne pripadam nikakvoj tradiciji i nikakvoj partiji, ja ne branim nikakvu posebnu stvar osim slobode i ljudskog dostojanstva".¹⁴

¹² Vidi opasku 7.

¹³ Vidi opasku 8.

¹⁴ *Oeuvres*, VII, izd. Beaumont, str. 257.

Zvonko Posavec

*THOMAS JEFFERSON: CERTAIN FEATURES OF THE
AMERICAN POLITICAL THOUGHT*

Summary

The author draws our attention to the European unfamiliarity with the American political thought. He also talks about Jefferson's natural law theory which he took over from Locke and adapted to American circumstances. The features of the American political thought are outlined by means of comparing common law and rule of law with the concept of *Rechtstaat*. The author suggests that natural law and common law are a powerful determinant of the concept of republicanism which deeply influences the American political thought.